

Сардарян К. Г.,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри української та світової літератури
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ ІРИНИ ЖИЛЕНКО (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕМИ «ТИХЕ ВІЯННЯ...»)

Анотація. У статті розкривається соціальна проблематика оригінального твору І. Жиленко «Тихе віяння...» на основі характеристики кількох рівнів: образно-тематичного, сюжетно-композиційного, мотивного, стильового. Особливий акцент зроблено на дослідженні соціальних проблем, окреслених авторкою у творі, що визначає ідейно-політичний пафос поеми.

Ключові слова: поема, соціальна поема, соціальна проблематика, філософська заглибленість, ідейно-політичний пафос.

Постановка проблеми. Поема як літературне явище досить давно привертає до себе увагу вчених. Перші статті, що включають деякі спостереження щодо жанрових особливостей поеми, з'явилися ще в 40-х роках минулого сторіччя. Однак вони висвітлювали переважно окремі поеми й не торкалися загальних проблем, пов'язаних із розвитком жанру. Звісно, були й наукові розвідки, об'єктом особливої уваги яких стає жанрова специфіка поеми. У низці монографій, присвячених дослідженню творчості найбільш відомих представників літератури, гідне місце посідають судження їх авторів про жанр поеми.

Звернення І. Жиленко до жанру поеми, пояснюється її прагненням до більш широкого охоплення життя, бажанням повніше охарактеризувати образи сучасників, охопити більший діапазон проблем сучасного суспільства, тем, мотивів.

Наше буття виявляється в поемі «Тихе віяння...» в найзначніших своїх рисах і водночас слугує багатим, невичерпним джерелом виникнення цікавих, яскравих і дієвих зразків цього жанру. Жорстоке житейське море, несправедливість, круті повороти життя, його багатогранний, багатобарвний світ, бурхлива активність людей, велич їхніх історичних діянь – усе це відкриває широкий простір для епічних узагальнень, художнього відтворення дійсності засобами епічної поезії.

Відмінну особливість жиленківських поем становить її спрямованість до вирішальних, важких моментів долі народу та його майбутнього, що гарантує високе напруження почуттів поетеси та вияву її світогляду. Ми доходимо висновку, що творчість І.В. Жиленко має особливе значення завдяки постановці актуальних загальнолюдських проблем.

Узагальнюючи різні точки зору, підкреслюємо, що поема, будучи синтетичним жанром, вирішує найважливіші проблеми епохи в універсальній, за висловом Ю. Марцінкявічюса, формі. Науковець характеризує поему як «найсвавільніший» жанр, що ускладнює його теоретичну ідентифікацію [4, с. 422].

Як впливає із викладеного вище, проблеми жанру поеми обговорюються в сучасному літературознавстві протягом досить тривалого часу й у найрізноманітніших аспектах. Однак до сьогодні не створено жодної спеціальної дослідницької роботи, у якій простежувалася б характеристика поем І. Жиленко.

Літературна творчість І. Жиленко не залишила байдужими літературознавців і читацьку аудиторію. Крім того, зацікавлення спадщиною письменниці останнім часом усе зростає, проте не можна сказати, що творчість майстрині вповні проаналізовано й уписано в контекст сучасної української літератури. На сьогодні маємо намічені проблеми, що вимагають розв'язання. Окремі аспекти творчого доробку авторки постали в центрі уваги літературознавців, дослідження яких з'являлися здебільшого у вигляді статей і частин наукових розвідок літературознавчого характеру. Розглядали доробок І. Жиленко такі науковці, як М. Жулинський, Г. Штонь, А. Макаров, М. Коцюбинська, Д. Кишинівський, М. Штолько. Утім творчість І. Жиленко адекватно не висвітлена як у вітчизнянім літературознавстві, так і загалом у дослідженнях літературознавців радянського періоду. Свідченням цього є вкрай обмежена кількість відповідних праць.

Актуальність теми дослідження визначається насамперед художньою значимістю й малою вивченістю поетичної творчості І. Жиленко, а також відсутністю цілісного уявлення про творчість поетеси, для формування якої необхідно звертатися до аналізу всієї літературної спадщини письменниці.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в історії вивчення сучасної української літератури зроблено спробу дослідити й дати характеристику основним проблемам та особливостям соціальної спрямованості творчості І. Жиленко, а також розглянути її естетичні й філософських пошуки, ті цінності, які поділяла поетеса, що сприяє формуванню комплексного уявлення про її творчість і виявляє її новаторські риси, які дають змогу виділити провідні тенденції в зусиллях мисткині, пов'язаних із її розумінням суспільної ролі поета, оцінки сучасного суспільства та засудження його пороків.

Отже, основною **метою** наукової розвідки є визначення специфіки інтерпретації соціальних проблем у творчості поетеси, моралі й моральних принципів як основи естетики творчості поетеси, аналіз проблематики й особливостей композиції та з'ясування ідейно-художньої значимості твору.

Поставлена мета визначає основні завдання статті: дослідити поему І. Жиленко «Тихе віяння...» як невід'ємну

частину її творчої спадщини, виявити новаторській характер її поезії й напрями естетичних шукань мисткині; виявити духовні пошуки та ідеали поетеси; дослідити соціальну проблематику, відображу в поемі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заслугує на увагу обставина, що соціальну мораль відображено у творчості Ірини Жиленко. Поетеса зробила спробу виправити моральні пороки суспільства шляхом актуалізації цих проблем. Не підлягає сумніву зв'язок моралі та літературної творчості. У поемах мисткині, що відрізняються глибоким життєвим і філософським змістом, яскраво відображено гідність і цінності людини, її надії, велика сила любові, волелюбні прагнення, боротьба проти несправедливості. Ідейність, високохудожня майстерність, сильні людські образи, драматизм, захоплюючі сюжети, тонкий і мудрий гумор, що має на меті дидактичність, струнка композиція поем І. Жиленко справляють на читача глибоке враження.

Її поеми найтіснішим чином пов'язані із життям народу, з основними проблемами сьогодення, з тими завданнями, які життя ставило перед сучасниками. І. Жиленко доклала чимало зусиль в освоєнні нової тематики, створенні нових образів і нових характерів, постановці та вирішенні нових проблем дійсності.

Соціальний твір у нашому дослідженні є твором, спрямованим до суспільства, центром якого є людина, котра виражає надії та прагнення людського суспільства, корені якої йдуть у почуття соціальної нерівності й несправедливості. Соціальна та політична поезія виявляються в різних формах. Різноманітність форм соціальної та політичної поезії залежить від умов і вимог, які висуваються до них. Але в нашій розвідці розглядається соціальна проблематика поеми «Тихе віяння...», у якій виражаються актуальні питання суспільства.

Викриття соціальних суперечностей суспільного життя, відкрита й безстороння критика можновладців і тих, хто рветься до влади, становили тематичну групу багатьох творів І. Жиленко. Під впливом політичного безправ'я та несправедливості поетеса всю свою увагу спрямовує на соціальні, політичні й культурні проблеми суспільства. І. Жиленко сподівається на пробудження суспільства й розвиток самосвідомості нової людини, почуття людської, соціальної, національної гідності. Поема «Тихе віяння...» – підсумкове узагальнення більш ранніх творів І. Жиленко на соціальну тему, поетеса точно та розумно відтворює епоху деспотизму. У цій поемі епічно спокійне оповідання втілює глибокі роздуми поетеси про життя людей у новому столітті. Усі частини поеми пов'язані між собою єдністю пафосу й іронії. Основу сюжету «Тихе віяння...» становить розповідь про життєві події, факти (90-ті роки ХХ ст.), які особливо яскраво закарбувалися в пам'яті поетеси. При цьому факти біографії осмислюються поетично, й особисті труднощі, і проблеми стають віддзеркаленням загальнолюдських проблем тогочасного суспільства.

У цьому творі органічно поєднуються іронія та сарказм, що допомагає яскраво вималювати тогочасну картину життя. Сутність новаторства І. Жиленко не лише в єдності форми й нового змісту, а й у масштабності її ідеї. Зазначимо передусім величезну силу узагальнення, якого досягла І. Жиленко в поемі.

У творі розкриті різні сторони життя та взаємини сучасників. Однак зерно твору, його ідея і змістовна сут-

ність – реальне життя, історія життя сучасників із їх проблемами, історія життя й діяльності ліричної героїні. Лірична героїня – художній образ самої авторки.

На читача справляє враження оригінальний композиційний лад поеми «Тихе віяння...», поєднання засобів лірики і епіки, елементів народної творчості й мудрих рішень, романтико-символічного стилю з опорою на реалізм подій. Поетеса веде читача від відчуття тривожної схвилюваності: окреслення дійсності в першій половині поеми (сарказм), до прохань у Всевишнього за цей світ і надії на покращення: перетворення людинаток на Людей, до повного філософського спокою у фіналі поеми.

Грішна думка про те, що краще було б «не творити, а ближнього дурити» змушує вдаватися до іронії, яка годую, коли на столі пусто. До держави, звісно, претензій не має, оскільки ж про ціни та пенсії розмовляти – це міщанство. Держава йде по людських долях, вона ділить своїх громадян на старців і багатих. На риторичне запитання – що ж робити? – лірична героїня знаходить відповідь: «Потрібно дивитися правді у вічі. / Довіритись ножицям, латці і голці. / Купити щось тепле на барахолці. / І жити на світі, як Бог дасть і люди...» [1, с. 497]. Крім того, потрібно змінити професію, щоб діти «жебрацькі торби не наділи».

У ліричному відступі мисткиня актуалізує, що слова безглузді, люди вже втомились від безлічі гарних пустих слів: «Інтуїтивізм, авангардність, експресія... / Гра в бісер. / Блискуча словесна мушва. / Люблю у собі безсловесність поезії / А віршів своїх не люблю. / Бо – слова» [1, с. 498].

Поема багато в чому автобіографічна. Авторка, зображуючи справжні події життя, яким вона була свідком, творчо їх переосмислює. Любю до простої людини, співчуття скривдженим і пригнобленим проходить через усю творчість І. Жиленко: «... люблю я люд. Не той, що абсолют. / Не той, що в історичному аспекті, / і не грядущий. / А отой, що тут. / Стоїть у черзі з торбою в руці, / рахує папірці у гаманці, / люд, що при всякій владі – під конем. / Ще й філософствує собі сумирно: / хай там хоч що... / Дасть Бог – переживем. / Аби лиш мирно» [1, с. 499].

Мисткиня іронізує про чергу, називаючи її «славетною битвою за життя, за хліб, оселедець і за мило». Місто журби, боротьби і злоби, і така в неї доля – шукати в чергах. Поетеса показує побут, звичайні речі тих часів: жменька гороху, бурякові котлети та наливка становили вечерю. Благородна й вигідна донорська справа рятувала родину, але лірична героїня просить, щоб читач не розповідав родині. А також не боїться, що про її іронічне жало дізнається «державний люд», бо не «опуститься до рим», тому поетеса може спати спокійно.

Соціальні проблеми суспільства стають об'єктом гострої критики в поемі І. Жиленко «Тихе віяння...». Поетеса розкриває й викриває пороки тогочасної соціально-політичної дійсності, викривальний вирок можновладцям вона проголошує у наступних рядках: «Ілюзій нема і на крихту. / На жоден бадьорий рядок. / Знов скачуть засмикані маріонетки, / знов чубляться владохвати. / Ідеями, міфами, попелом предків / заряджено автомати» [1, с. 506].

Гострий погляд поетеси проникає вглиб оманливо-благочинних соціальних верств. У «Тихому віянні...» поетеса їдко висміює дворушників: «Консульство. Щоб не зомліти – / Проходжу, ніс затикаючи. / Там послід птахів перелітних. / Там сморід шурів утікаючих / Та годі.

Чого я злюсь? / То ж перші кроки культури. / Експортуєм голодних мавп / до багатшої клієнтури» [1, с. 507].

Поетеса заперечує сама собі, доходить висновку, що кожен владен робити так, як йому зручніше. Вона залишається на рідній землі, повертається до своєї квартири, «до гладу, до наготи, до черг, безгрошів'я, зневіри». Але є надія, що підійметься з багна, бо треба комусь «нешасну цю землю любить». За це називає себе дурною.

Знову ж таки по-жиленківськи глибокий смисл прихований у тексті поеми. Мисткиня звертає увагу на те, що жертвують «на храм» і колінують шахраї, убивці, тирані. Лірична героїня подає жебрачці з дітям, на алегорії ґрунтується наступний вислів: «вони, хоч за кров, та без кривавих плям», оскільки сама поетеса здавала кров, аби прогодувати родину. І тут відбиваються її життєві пріоритети: вона не подає «на храм», вона подає на пелюшки та «моню» (молоко): «Ми правдиві, печальні і вбогі. / Більше нічого одбирати. / Ми полишені тільки на Бога / Ох, не зрадь...» [1, с. 511].

Але поетеса не тільки критикувала й засуджувала, за будь-яких життєвих умов вона закликала своїх сучасників до духовного розвитку, самоосвіти, пробуджувала патріотичні почуття співвітчизників: «Жорстоке житейське море! / За штормом шторм. / Очі підводиш горі – / в небі, як сонце, – собор. / О церкво-заступнице, заступись / за убогих, життям зім'ятих. / Вознеси їхні душі ввись. / Дай їм свято!» [1, с. 510].

Позиція авторки зумовлена її філософією життя, єдине чого вона бажає – спокійне родинне життя: «Отут, на злам двох лихих сторіч / (неначе є сторіччя не лихії), / Довірливо всіміхаюсь я настріч / Різдвяній Зірці / І людській надії [1, с. 493].

Гіркота від реальної дійсності породжує саркастичні висловлювання, які є актуальними й до сьогодні, тому складається враження, що в далеких 90-х роках минулого сторіччя поетеса знала про злободенні проблеми нашого часу:

«Нічого. Народ наш живучий. / На майдані громадська учта. / Не маєш грошей на ресторан – / іди на учту. / Там – для народу – жирнющий / фарширований Баран. / М'ясо пожерли / мільйонери, / кості – голодні / слуги народні. / Барана ж полили елеями, / нафарширували ідеями, / ще й додали приправи – / гострі, хмільні, криваві. / Боже, які аромати!» [1, с. 507].

Мисткиня сподівається, що святий вечір принесе кожній людині щастя. «Бог наш – тихе віяння любові. Тихі сльози щастя на очах». Закінчення поеми схоже на Різдваню колядку.

Стиль поеми «Тихе віяння ...» І. Жиленко можна охарактеризувати як синтетичний, оскільки наявні елементи народної поезики, такі як пісня, молитва, колядка, що свідчить про звернення до фольклорних традицій; не залишилась непоміченою дотичність поеми до книги спогадів «Ното feriens».

Загальна тональність поеми виражається, з одного боку, в її проклятивності, стилістичній і лінгвістичній простоті, а з іншого – в епічному та емоційному пафосі. Поетеса звертається до проблем, що висувуються реальною дійсністю, відбиваючи своє ставлення до них. І. Жиленко виражає своє сприйняття дійсності в поетичних формах зі своєрідним словесним апаратом, емоційно-ритмічний лад свідчить про ємність мови, різнома-

нітність художніх форм у творчості. Її мова відрізняється простотою і плавністю, іронічністю та уїдливістю. Безсумнівно, однією з основних особливостей поеми є її спрямованість на соціальні проблеми суспільства й країни. Коли творчість митця звертається до життя народу, маючи на меті розкрити йому нові ідеї та думки, вона прагне до того, щоб стати доступною широким масам.

Висновки. Заслуга І. Жиленко не лише в тому, що вона з блиском довела необмежені можливості українського поетичної творчості і створила геніальні твори, а й у тому, що вона висловила передові, гуманістичні ідеї свого часу в усій їх складності, суперечливості, в усьому переплетенні актуальних, злободенних питань, нестримного прославлення життя в усіх його виявах і сумного скепсису, сподівань, мрій і тверезого погляду на життя. Іронія та сарказм, що з'являються у творчості І. Жиленко, виконували передусім функцію імунітету, захищали її від отруєння життям, іронія – словесна зброя мисткині. Поеми І. Жиленко розвивають національні епічні традиції, збагачують загальну скарбницю вітчизняного мистецтва. Перспективи подальших досліджень убачаємо в подальшому вивченні поетичної творчості І. Жиленко, яка заслуговує на увагу дослідників і читачів.

Література:

1. Жиленко І.В. Євангеліє від ластівки : Вибране з десяти книг / І.В. Жиленко ; ред. рада: В. Шевчук та ін. ; упоряд., вступ. ст. та бібліограф. А.М. Макарова. – Харків : Фоліо, 1999. – 544 с.
2. Жиленко І. Ното feriens : Спогади / І. Жиленко ; передм. М. Коцюбинської. – К. : Смолоскип, 2011. – 816 с.
3. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
4. Сардарян К.Г. Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті / К.Г. Сардарян. – Донецьк : Ноулідж, 2014. – 216 с.

Сардарян К. Г. Социальная проблематика в творчестве И. Жиленко (на материале поэмы «Тихое веяние ...»)

Аннотация. В статье раскрывается социальная проблематика оригинального произведения И. Жиленко «Тихое веяние ...» на основе характеристики нескольких уровней: образно-тематического, сюжетно-композиционного, мотивного, стилистического. Особый акцент сделан на исследовании социальных проблем, очерченных автором в произведении, что определяет идейно-политический пафос поэмы.

Ключевые слова: поэма, социальная поэма, социальная проблематика, философская углубленность, идейно-политический пафос.

Sardaryan K. Social issues in the work of I. Zhilenko (based on the poem “quiet breath ...”)

Summary. In the article the social issues of the original work I. Zhilenko “quiet breath ...” based on characteristics of several levels: figurative-thematic, the plot of the composite, the motivic, stylistic. Particular emphasis is placed on research of social problems delineated by the author in the work that determines the ideological and political pathos of the poem.

Key words: poem, social poem, social perspective, philosophical depth, ideological and political pathos.